

Мишко Р. Јовановић
Министарство просвете Републике Србије
Допунска настава на српском језику
Швајцарска, Цирих

УДК: 069.12 ; 371.3.:3/5
ИД БРОЈ: 171639052

Стручни рад
Примљен: 13. август 2009.
Коригован: 15. октобар 2009.
Прихваћен: 22. октобар 2009.

УЛОГА МУЗЕЈА У ПРОЦЕСУ УПОЗНАВАЊА УЧЕНИКА СА ПРОШЛОШЋУ

Айсџракиј: Проучавање тема које се односе на прошлост у нижим разредима основне школе из предмета Природа и друштво и Познавање друштва пружа разне методичке могућности, које су по доступним сазнањима недовољно искоришћене. Због свега наведеног проучавана је улога музеја у процесу упознавања ученика са прошлосту у циљу пружања научног доприноса и обогаћивања методичких могућности и ефикасности наставе. Предмет истраживања су ефекти укључивања музеја у процес упознавања ученика са прошлосту и однос ученика и наставника према њиховом укључивању у наставу. Циљ истраживања је био испитати могућности и ефекте укључивања музеја у наставу из предмета Природа и друштво у трећем и четвртном разреду. Током истраживања коришћене су дескриптивна метода како би се испитао, описао и критички проценио проблем истраживања и експериментална метода приликом презентовања наставних тема.

Резултати истраживања су показали да су ученици који су садржаје изучавали у музеју и директно учествовали у осмишљеним и организованим радионицама (пројекат „Дете и традиција“ у Етнографском музеју и радионице у музејском комплексу „Први српски устанак“), постигли бољи успех и њихово знање је било трајније од ученика који су исте садржаје изучавали у учионици, класичном предавачком наставом.

Кључне речи : музеј, прошлост, дидактичко-методички приступ, сарадња школа-музеј

1. УВОД

Музеји су кроз историју најчешће били места на којима су се чувала дела и предмети од изузетне културне, историјске и научне вредности. Њихова улога се временом мењала и обогаћивала, а од посебног значаја за овај рад је њихова дидактичко-методичка улога. Теоријски део је замишљен као преглед општих ставова и приступа учења у музеју. Дат је преглед развоја музеја кроз историју, са посебним нагласком на њиховој не само изложбеној, већ и образовно-дидактичко-методичкој улози. Како је овакав преглед веома захтеван и пружа мноштво различитих извора и приступа, узете су у обзир само оне опште смернице које су од посебног значаја за тему коју проучавамо. У том ци-

љу је дата класификација музеја, њихова делатност, процес прикупљања музејске грађе, обрада и конзервација грађе, као и излагање и публиковање. Током XX века традиционална концепција музеја доживела је промене. Многи чиниоци су утицали на један нов начин поимања улоге музеја и другачијег односа према културној баштини. Пред музеје се поставио захтев да буду спремни да одговоре на актуелна питања и проблеме друштва. Музеј више није окренут искључиво предмету, његовом чувању, обради и презентацији, већ постаје место реализације креативних идеја. Сарадња школе и музеја при непосредном стицању знања из тема које се односе на прошлост има вишеструки значај. За нас је посебно значајан дидактичко-методички приступ који се односи на саму наставу. У пракси најчешће преовлађују вербално-текстуалне методе које доводе сам процес наставе на ивицу вербализма, једностраности и једноличности. Због тога би осмишљено, креативно и корелацијско вођење наставе природе и друштва и познавања друштва у сарадњи са музејима, освежило и оживело ову наставу и то пре свега применом демонстративне методе, очигледношћу, разноврсношћу, подстицањем ученика на самостално интересовање, истраживање и слично. Други значај је шири, друштвени и васпитни, а односи се на музеј или споменике као локалне објекте једног места и краја. Однос друштвене средине је важан фактор у развијању и неговању позитивних ставова ученика и младих уопште према прошлости нашег народа и краја и културно-историјским споменицима. Због тога музеј има посебну улогу и у развијању свести појединца о његовој посебној вредности и значају, потреби чувања, одржавања и коришћења. Ужа повезаност и креативнија сарадња између школе и музеја, односно наставе предмета Природа и друштво и Познавање друштва и музеја, доприноси формирању позитивне климе и ставова ученика према културно-историјским споменицима и културним вредностима народне баштине уопште. Проучавањем улоге музеја у процесу упознавања ученика са прошлошћу долази се до битних смерница и идеја водилја које могу отворити нов приступ настави предмета Природа и друштво и Познавање друштва, обогатити наставу новим сазнањима, учинити је квалитетнијом, интересантнијом, динамичнијом, а изнад свега активном за ученике. Такође, ова проблематика може бити подстицај за будућа истраживања која ће се спроводити у овој области и која ће довести до нових резултата. Употреба музеја, као алтернативног облика образовања, значи померање тежишта рада музеја: од интерног ка екстерном деловању, од информативности ка комуникативности и партиципативности, од рецептивности ка активном ставу.

2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања су ефекти укључивања музеја у процес упознавања ученика са прошлошћу и однос ученика и наставника према њиховом укључивању у наставу. Испитивани су: методичка ефикасност и трајност зна-

ња о прошлости стечених у музеју при реализацији наставних садржаја из предмета Природа и друштво и Познавање друштва, ставови ученика о појму прошлости и стицању сазнања учењем у музеју и мишљења наставника о сарадњи са музејем. Методичку ефикасност извођења наставе природе и друштва и познавања друштва анализираћемо кроз успех ученика (постигнут провером знања из наставних тема „Србија и завичај у прошлости“ и „Срби под турском влашћу и ослобођење“) у сарадњи са музејима, као и кроз трајност тако усвојених знања. До појма методичка ефикасност дошли смо на основу тумачења појма ефикасност наставе која се одређује као количина знања коју су ученици усвојили у одређеном временском периоду. Сматра се да је ефикасност стваралачка делатност, продуктивност дидактичког рада која подразумева примену наставних метода и средстава, а поготово количину знања коју су ученици усвојили из предвиђеног наставног програма у одређеној временској јединици (*Педагошка енциклопедија 1*, Београд, 1989, 167). Пошто се овде говори о ефикасности наставе уопште, овај појам би се могао одредити и као дидактичка ефикасност. Пошто је у овом раду реч о примени одређених наставних средстава (радионице у музеју) и пошто очекујемо да ће њихова примена довести до промене у усвојеној количини знања (у односу на класичну, предавачку наставу и наставна средства која се том приликом примењују), као и да се овај рад односи на наставне предмете Природа и друштво и Познавање друштва, а самим тим и на методiku наставе природе и друштва, сматрамо да је оправдано говорити о методичкој ефикасности и њеној анализи. Методичку ефикасност стицања знања ученика о прошлости у музеју ћемо проценити на основу успеха који су ученици постигли на одређеним испитивањима (тестовима). Успех ученика ћемо анализирати кроз знање постигнуто на тим испитивањима, с тим што ћемо посебну пажњу обратити на квалитет и трајност усвојених знања. У наставној пракси уобичајено је да се наставни садржаји презентују вербално, при чему ученици примају готове чињенице и генерализације, а да се ретко или никада не остварује сарадња са осталим културним и друштвеним институцијама које су од великог значаја за саму област коју обухвата и настава предмета Природа и друштво и Познавање друштва. То су: музеји, галерије, архиви, заводи и друге институције. Посета овим установама се одвија углавном при реализовању излета, екскурзија, а врло ретко се успоставља корелациона сарадња са кустосима, музејским педагозима и водичима при реализовању тема које се односе на прошлост и које су предвиђене Наставним планом и програмом за предмете Природа и друштво и Познавање друштва. Одлука о посети музеју углавном зависи од афинитета наставника и његове заинтересованости да ученицима на што квалитетнији и креативнији начин пренесе одређене садржаје, али исто тако и да код ученика пробуди знатижељу и интересовање за ове области и наставне теме. Крајем XX века, музеј и његова улога добијају веома значајно место у доменима сазнања ученика и стварању целовитије слике о неким давним, прошлим временима, али и садашњим и будућим достигнућима.

ма, догађајима и личностима. Музеји су установе чији стручни интерес обухвата све домене човекове делатности и природних процеса, свега онога што нас одређује у прошлости, садашњости и будућности, намећу се као идеално место које нам, васпитавајући нас и образујући, помаже у тражењу смисла. Помажући нам да упознамо себе и своју околину, музеј нас оспособљава да можемо разумети и друге. Он је једина установа која поседује, а путем презентације и омогућује, контакт са оригиналним материјалним доказима човекове делатности и природних процеса, има привилегију и дужност, у исто време, да комуницирајући са посетиоцем упосли све четири функције људске свести – сензацију, мисао, осећај и интуицију. Сарадња музеја и школе је неопходна. Она ће помоћи да се теме које се односе на прошлост из предмета Природа и друштво и Познавање друштва (посебно у трећем и четвртном разреду) презентују на што квалитетнији, подстицајнији и интересантнији начин. Због свега истакнутог, предмет овог рада је да се утврде могућности и ефекти укључивања музеја у наставни процес чији је циљ упознавање ученика са прошлошћу и развијање одговарајућег односа према њој.

3.ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања је испитати да ли, и у којој мери, музеј има значајну улогу при упознавању ученика са прошлошћу у оквиру тематских области предвиђених у настави из предмета Природа и друштво у трећем и Познавање друштва у четвртном разреду. Потребно је испитати колико посета и сарадња са музејем доприносе да се ученици што боље и успешније упознају са најбитнијим обележјима прошлих времена (теме „Србија и завичај у прошлости“ – област „Сведоци прошлости у Србији и завичају“ у III разреду и „Срби под турском влашћу и ослобођење“ – област „Први српски устанак“ у IV разреду у оквиру предмета Познавање друштва).

4.ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Из претходно дефинисаног циља произлазе и следећи задаци истраживања:

- Утврдити заступљеност садржаја наставних предмета Природа и друштво у III разреду и Познавање друштва у IV разреду основне школе који се односе на упознавање ученика са прошлошћу наших народа, места и краја;
- Утврдити ставове ученика према проучавању прошлости и музејима
- Установити мишљење ученика о посети музејима, као и колико им музеји помажу при упознавању појмова, догађаја и ликова из прошлости;

- Утврдити учесталост сарадње наставника и стручних лица запослених у Музеју града (кустоса-педагога) и ставове наставника о коришћењу музејских фондова;

- Утврдити разлику, путем експеримента са паралелним групама (контролна група – савлађивање наставног градива из природе и друштва и познавања друштва на класичан начин, вербалном методом, у учионици, уз помоћ уџбеника и експериментална група – савлађивање наставног градива из природе и друштва и познавања друштва у сарадњи са музејем).

5. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

На основу циља истраживања поставља се следећа полазна хипотеза: Коришћење музејских фондова и експоната, као и радионица посебно припремљених у сарадњи са музејем, позитивно утичу на успех ученика при стицању знања о прошлости, а таква знања су трајнија. Полазећи од задатака истраживања у оквиру опште хипотезе постављају се и следеће помоћне хипотезе :

- Очекује се већи степен усвојености наставних садржаја и бољи успех ученика при реализацији наставе у сарадњи са музејем, у односу на ученике који су учили на традиционалан начин, кроз „историјско уживљавање“, визуелни доживљај, импресије, проучавање експоната, развој интересовања и свести о националној припадности и својим коренима, развој самосталних активности и опште културе којој музеј сигурно доприноси.
- Очекује се основни степен информисаности ученика о прошлости места и краја, ограничен на употребу уџбеника и излагање наставника (вербална комуникација – дијалог, монолог) без визуелног доживљаја аутентичних предмета, експоната, слика, филмова и стручне интерпретације музејских педагога-кустоса, који ученицима могу задовољити знатижељу и испунити њихова очекивања и интересовања.
- Очекује се да ученици покажу више интересовања за учење садржаја који се односе на прошлост при посети музеју или при реализацији часова у сарадњи са музејем.
- Очекује се да наставници имају подељена мишљења о учењу у сарадњи са музејима (отежавајуће околности – организација, материјални трошкови, недостатак времена и друге).

6. МЕТОДЕ, ТЕХНИКЕ И ИНСТРУМЕНТИ ИСТРАЖИВАЊА

Током истраживања коришћене су дескриптивна метода како би се испитао, описао и критички проценио проблем истраживања *Улога музеја при*

ујознавању ученика са *прошлошћу* и експериментална метода приликом презентовања наставних тема из области природе и друштва у III разреду („Србија и завичај у прошлости“ – област „Сведоци прошлости у Србији и завичају“) и познавања друштва у IV разреду („Срби под турском влашћу и ослобођење“ – област „Први српски устанак“), формирањем контролне и експерименталне групе. У току истраживања коришћене су следеће технике:

- **анализа садржаја** (при испитивању могућности и обима остваривања сарадње између школе и Музеја града – анализе уџбеника и глобалних и оперативних планова рада за предмете Познавање природе и друштва и Познавање друштва) ;
- **анкетирање** (примењено приликом изјашњавања ученика о посетама музеју и њиховом значају за боља постигнућа у учењу и наставника при анкети о сарадњи са кустосима музеја и учесталости реализацији наставе која се односи на проучавање прошлости у музеју);
- **интервјусање** (прикупљање чињеница и података из области педагогије и музејске делатности – кустос-педагог);
- **тестирање знања** (којим се упоређују постигнућа ученика из контролне и експерименталне групе).

У истраживању су коришћени следећи инструменти: анкетни упитник за наставнике и ученике, чек листа ставова ученика, иницијални и финални тест знања и есеј тест. Током истраживања коришћена је анкета, или упитник за ученике, којом су испитивани ставови ученика о прошлости, мишљење о институцијама у којима се чувају трагови прошлости (музеји), као и колико им они помажу при разумевању садржаја који се односе на прошлост. Такође су испитани и ставови ученика о проучавању тема које се односе на прошлост места у сарадњи са музејем. Анкетирани су и наставници који су изнели своје ставове о коришћењу музејских фондова и испитана је њихова сарадња са музејима. Иницијални тест знања намењен ученицима из експерименталне и контролне групе је био примењен у почетној фази истраживања како би се утврдила предзнања ученика која се односе на прошлост у трећем разреду из предмета Природа и друштво и четвртном разреду из предмета Познавање друштва. Финални тест је примењен после реализације експеримента. Сви ученици трећег разреда (III/1-контролна и III/2-експериментална група) су попуњавали тест знања, стечених на два начина: у учионици – класична предавачка настава и у Етнографском музеју – експериментална активна настава. Ученици четвртог разреда су након завршене тематске области „Срби под турском влашћу“ радили финални тест знања стечених на два начина: у учионици – класична предавачка настава и у Марићевића јарузи и музеју комплекса „Први српски устанак“ у Орашцу – експериментална активна настава. На тај начин смо утврдили степен постигнутог знања (успех ученика) у експерименталној и контролној групи, као и остварили увид о променама које настају под утицајем експерименталног начина рада. Есеј тестом је испитана трајност знања ученика након одређеног времена (на крају школске

године) стеченог при обради наставних тема које се односе на прошлост, за ученике трећег разреда на тему „Србија и завичај у прошлости“, а за ученике четвртог разреда на тему „Срби под турском влашћу и Први српски устанак“. Узевши у обзир све параметаре, утврђена је улога музеја у процесу упознавања ученика са прошлошћу.

7. УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

Узорак овог истраживања сачињава укупно 100 ученика III и IV разреда ОШ „Свети Сава“ у Аранђеловцу (III/1 – 25 ученика, III/2 – 25 ученика, IV/1 – 25 ученика и IV/2 – 25 ученика) и наставници и професори разредне наставе – 12. Узорак сматрамо репрезентативним, јер су групе уједначене по полу, узрасту, успеху, оценама из предмета Познавање природе и друштва и Познавање друштва, глобалним и оперативним плановима рада, условима рада, опремљености наставним средствима стручности и радном искуству наставника.

8. АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Сматрамо да смо овим радом приказали један од могућих начина који ће помоћи ученицима да на ефикаснији, креативнији и занимљивији начин јасније упознају појмове који се односе на прошлост и боље их разумеју. Путем експерименталног истраживања проверили смо колико коришћење музејских фондова (реализација садржаја који се односе на прошлост у сарадњи са музејем) у настави природе и друштва и познавања друштва утиче на успех ученика и трајност њиховог знања. Анализирањем резултата истраживања могу се издвојити битне смернице у процесу сарадње музеја и школе и планског извођења наставе у оквиру предмета Природа и друштво и Познавање друштва у музеју. Те смернице ћемо истаћи у даљем тексту овог рада. Утврђена је заступљеност садржаја који се односе на упознавање ученика са прошлошћу наших народа, места и краја у оквиру наставних предмета Природа и друштво у III разреду (наставна тема „Србија и завичај у прошлости“ за коју је предвиђено 10 наставних часова) и Познавање друштва у IV разреду основне школе (наставна тема „Живот српског народа у прошлости“, са подтемама „Срби у средњем веку“ – 14 часова, „Срби под турском влашћу и ослобођење“ – 14 часова, „Југословенски народи у светским ратовима“ – 14 часова). Испитивани су ставови ученика о прошлости (графикон 1).

Графикон 1. Ставови ученика о прошлости

Из графика се види да су ученици веома заинтересовани како за проучавање прошлости, тако и за самостално истраживање (80%). Ученицима су посебно занимљиви: начин живота људи у прошлости (како се живело, како су изгледале куће, предмети које су људи користили, оружје, ратови, војсковође и њихов живот). Због многобројних занимљивости и мистичности које прошлост са собом носи, ученици су веома заинтересовани за даље усмерено или самостално истраживање, па сматрамо да је веома корисно да им се то и омогући кроз различите активности (сарадња са кустосима Музеја града, прикупљање старих предмета, проналажење занимљивости, стварање етно кутка у школи и друго). Ученике веома занимају и посебне анегдоте и занимљивости које се односе на знамените војсковође и личности из прошлости (70%). Ученици су углавном мотивисани да проналазе занимљивости и анегдоте из енциклопедија, старих списа и књига и друге литературе, али у новије време и преко интернета и средстава јавног информисања, преко прича старијих чланова породице и на друге начине. Само правилним усмеравањем ученика, подстицањем и укључивањем у саме активности можемо мотивисати ученике и упутити их како да на најбољи могући начин проналазе занимљивости и анегдоте које се односе на прошлост. Солидна је и упућеност ученика на изворе где могу више прочитати и упознати се са прошлошћу наших народа (60%). Извори преко којих ученици могу сазнати нешто више о прошлости су разноврсни и богати, па је потребно упутити ученике и правилно их усмерити ка њима. Ученици овог узраста (трећи и четврти разред) још увек нису у великој мери самостални у проналажењу адекватних извора информација, па им је у том погледу потребна помоћ стручних лица: професора, библиотекара, историчара, кустоса, кустоса-педагога, водича. Анкетирано је укупно 100 ученика III и IV разреда (III/1 – 25 ученика, III/2 – 25 ученика, IV/1 – 25 ученика и IV/2 – 25 ученика) ОШ „Свети Сава“ из Аранђеловца.

Ученици су, према изнетим ставовима, веома заинтересовани за проучавање прошлости (како даље тако и ближе) наших народа, а самим тим и тема које се односе на прошлост у оквиру предмета Природа и друштво и Познавање друштва. Веома су заинтересовани да више сазнају и открију о

Табела 1. Ставови ученика о посети музејима и њиховој улози при упознавању са прошлошћу

Број питања	Одговори	III / 1 (број ученика)	III / 2 (број ученика)	IV / 1 (број ученика)	IV / 2 (број ученика)	Укупно ученика	
1. Да ли знаш да у граду постоји музеј?	Да Не	25 /	25 /	25 /	25 /	100 /	00
2. До сада си посетио/ла музеј?	а) ниједном б) једном в) више пута	3 15 7	/ 3 22	/ 5 20	2 6 17	5 29 66	9 6
3. У Музеј града први пут си дошао/ла	а) сам/а б) са учитељем в) са родитељима	/ 22 /	/ 20 5	2 18 5	/ 22 3	2 62 13	2 3
4. Колико пута сте имали часове природе и друштва у Музеју града?	а) ниједном б) једном в) више пута	25 / /	/ 21 4	/ 25 /	25 25 /	50 71 4	0 1
5. Шта ти се највише допало у музеју?							
6. Да ли ти је предавање кустоса-водича помогло да боље схватиш теме које се односе на прошлост места и краја, а о којима си учио у школи на часовима природе и друштва/ познавања друштва?	Да Не	25 /	25 /	25 /	25 /	100 /	00
7. Да ли си приликом посете Музеју града сазнао/ла нешто ново о прошлости свога народа, града, краја (ако јеси, наведи шта)?	Да Не	22 3	25 /	25 /	23 2	95 5	5
8. По твом мишљењу, када учиш о прошлости, највише се сазна и најинтересантније је када се учи:	а) у учионици, уз помоћ наставника б) у музеју в) на интернету г) на неки други начин	11 12 2 /	9 13 3 /	9 12 2 2	10 7 5 3	39 44 12 5	9 4 2
9. Да ли си посетио/ла још неки музеј ван твог места (ако јеси, напиши који)?	Да Не	25 /	25 /	25 /	25 /	100 /	00
10. Да ли ћеш и у будуће посећивати музеје?	Да Не	25 /	25 /	25 /	25 /	100 /	00

начину живота њихових предака, предметима који су се некада користили, предањима и легендама, ратовима, начину њиховог вођења, познатим личностима. Сазнања о прошлости и њено проучавање најбоље се остварују очигледном наставом, када су они у могућности и да виде неке од сведока прошлости, експонате у музејима, старе фотографије, записе, предмете, књиге и друго. Веома су корисна и предавања наставника у школи, интернет и разноврсна литература о темама из прошлости, док, по мишљењу ученика, уџбеници природе и друштва и познавања друштва не пружају довољно могућности за потпуније проучавање прошлости. Највећи број ученика је сагласан да су музеји установе које нам на најбољи начин указују на прошлост и помажу нам да је боље и потпуније упознамо. Ученици показују велико интересовање за посете музејима, као и за експонате у њима, и сматрају да им они у великој мери помажу да боље упознају прошлост најпре свог места и краја, а затим и да сазнају нешто више о прошлости Србије и њеног народа. Према ставовима ученика може се закључити да би сарадња музеја и школе допринела да они успешније спознају теме које се односе на прошлост из предмета Природа и друштво и Познавање друштва.

То се може уочити при изношењу ставова о музеју као културној институцији, о његовој улози при упознавању са прошлошћу и ставу да су им предавања (активна настава–учење) и инструкције остварене уз помоћ и креативног тима наставник–кустос–педагог, занимљивија, прихватљивија, динамичнија и да доприносе употпуњавању претходно стечених сазнања и помажу бољем схватању и разумевању изнетих чињеница.

На основу резултата истраживања приказаним у табели може се уочити да су ученици упознати са постојањем и радом Музеја града, као и других музеја ван места становања које су бар једном посетили (100% ученика), као и значајем и радом музеја уопште (оних које су имали прилику да посете ван места боравка). Ученици су се једногласно изјаснили и о позитивној улози музеја при упознавању са прошлошћу (100%), што нам може бити важна смерница у нашем истраживању и будућим истраживањима са овом проблематиком, а у музеју им се највише допада материјал који представља период ратова (I и II српски устанак, I и II светски рат), слике, рукописи, предмети, ношња, оружје – танцаре, сабље, кубуре, фишеци, мачеви и друго), што смо закључили на основу анализе њихових одговора и издвајањем онога што је њима у музеју најупечатљивије и најинтересантније. Пажњу ученика привлаче и предмети везани за одређене обичаје (огњиште, кудеље, црепуља, земљано посуђе и слично). Оваква интересовања ученика се на најбољи могући начин могу употпунити у сарадњи са Етнографским музејем у Београду. Посебно треба истаћи да су ученици сагласни да им је предавање кустоса–водича помогло да боље схвате теме које се односе на прошлост места и краја, а о којима су учили на часовима природе и друштва и познавања друштва, као и да су приликом посета музејима увек нешто ново открили и сазнали о прошлости свога народа и краја (100% анкетираних ученика је изјавило да им

је предавање кустоса помогло да боље схвате и упознају прошлост места и краја). Већина ученика је први пут дошла у музеј са учитељима, у организацији школе (чак 62%), што нам указује на актуелност теме овог рада. Ако се томе придода и чињеница да је 50% ученика изјавило да никада није имало часове у музеју, 70% само једном (у оквиру екскурзије), а свега 4% ученика више пута, могу се уочити битне смернице за даља истраживања. Оно што се може запазити је да ученици имају веома позитиван став према музеју као културно-образовној институцији која им помаже у откривању појединости из минулих времена, обogaћује њихово сазнање о прошлости и развија општу културу (95% ученика се изјаснило да је приликом посете музеју сазнало нешто ново о прошлости свога народа, града, краја). Томе доприноси и податак да ученици желе и ван школе и часова који се реализују у сарадњи са музејима да посећују овакве и сличне културне институције, што нам указује да је и сам процес упознавања ученика са прошлошћу на овакав начин много ефектнији, прихватљивији и приближнији ученицима (100% ученика се изјаснило да би желело да и убудуће посећује музеје).

Поред ученика, анкетирани су и наставници и професори разредне наставе у циљу утврђивања њиховог мишљења и степена сарадње са музејима и културним институцијама, тј. стручним лицима која тамо раде. Овим смо желели да сазнамо колико су наставници заинтересовани да сарађују са културним институцијама, какво је њихово мишљење о таквој сарадњи, као и да ли сматрају да се таквом сарадњом може унапредити сам процес наставе при упознавању ученика са прошлошћу. Наставници су се попуњавајући анкетни упитник изјашњавали и о томе колико често посећују најпре музеј свог града, а затим и музеје који се налазе ван места боравка, а да то није само у оквиру излета или екскурзија, већ да је саставни део наставе, корелације са наставним предметима Природа и друштво и Познавање друштва. Такође, нас је интересовала и обавештеност наставника о сталним поставкама у Музеју града, колико су наставници упознати са тим, ко их и када обавештава о томе и да ли имају било какву сарадњу са кустосима Музеја града. Занимало нас је и мишљење наставника о квалитету наставе која се изводи у сарадњи са музејем, да ли су изложбене поставке прилагођене овом узрасту ученика, као и то да ли се стручна лица која раде у музеју – кустоси труде и у којој мери да поставке у музеју приближе узрасту и сазнајним структурама ученика. Анкетирани су наставници и професори разредне наставе ОШ „Свети Сава“ из Аранђеловца (укупно 12 наставника).

На основу резултата истраживања (*табела бр. 2*) може се видети да наставници разредне наставе посећују Музеј града и остале музеје, као и да је њихово мишљење о међусобној сарадњи и реализацији наставе уз помоћ стручних лица – кустоса, кустоса-педагога, веома позитивно. Међутим, учачва се да су посете музејима углавном реализоване у оквиру планираних излета и на екскурзијама (50% наставника посећује музеј само у оквиру излета или екскурзије) а врло ретко при реализовању одређених наставних тема у

Табела 2. Мишљење наставника о посети музејима и међусобној сарадњи

Питања	Одговори	Број наставника	Укупно %
1. Колико често и у којим приликама посећујете Музеј града са ученицима?	а) не посећујем Музеј града, јер не прати План и програм рада	2	16, 7
	б) једном годишње (излет, екскурзија)	6	50
	в) више пута у току школске године, у зависности од актуелних поставки	4	33, 3
	г) увек када су теме и наставне јединице погодне за обраду у музеју	/	/
2. Да ли користите сталну поставку Музеја града за извођење наставе из предмета Природа и друштво (ако је Ваш одговор да, за које наставне теме и јединице)?	Да	5	41, 7
	Не	7	58, 3
3. Да ли сте редовно и на време обавештени о културним догађајима у Музеју?	Да	3	25
	Не	9	75
4. Ко Вас о томе обавештава ?	а) средства јавног информисања (ТВ, новине...)	5	41, 7
	б) школски педагог	/	/
	в) музејски педагог-кустос	2	16, 7
	г) нико	5	41, 7
5. По Вашем мишљењу, да ли ученици показују већи степен интересовања ако се наставни садржаји обрађују или утврђују у Музеју града ?	Да	8	66, 7
	Не	4	33, 3
6. Које би изложбе/поставке, по вашем мишљењу, Музеј града требало да организује, како би тиме остварио успешнију сарадњу са школом и ускладио их са планом и програмом ?			
7. Да ли су поставке музеја и њихов начин презентације (кустоса-педагога) адекватно прилагођене узрасту ученика и њиховим интересовањима ?	Да	12	100
	Не	/	/

Наставак табеле 2. Мишљење наставника о посети музејима и међусобној сарадњи

Питања	Одговори	Број наставника	Укупно %
8. Најбољи начин организовања посете музеју је:	а) посета по групама од 10–15 ученика	4	33, 3
	б) посета целог одељења	6	50
	в) посета истих разреда	2	16, 7
	г) посета целе школе	/	/
9. У којим приликама најчешће користите музејску документацију и литературу?	а) приликом припремања за наставу	2	16, 7
	б) стручног и личног усавршавања и информисања	4	33, 3
	в) приликом планирања посете музеју	6	50
10. Да ли сматрате да сарадња са Музејем града доприноси бољем усвајању програмских садржаја код ученика из предмета Природа и друштво и Познавање друштва?	Да	12	100
	Не	/	/

оквиру предмета Природа и друштво и Познавање друштва ученици имају часове у музеју (33% анкетираних наставника). Учили смо да постоји више разлога за то, али један од њих који је веома важан је како недовољна информисаност просветних радника, тако и недовољна активност стручњака из музеја при презентовању поставки музеја (75% наставника није обавештено о културним догађањима у музеју, а о томе сазнају углавном преко средстава јавног информисања (41,7%). Може се уочити да су, по мишљењу наставника, поставке музеја и њихов начин презентације (кустоса-педагога) адекватно прилагођене узрасту ученика и њиховим интересовањима, као и да музеји доприносе бољем усвајању програмских садржаја код ученика из предмета Природа и друштво и Познавање друштва који се односе на изучавање прошлости места и краја (100% анкетираних наставника сматра да кустоси успешно прилагођавају изложбене поставке узрасту ученика и правилно их усмеравају, а 66,7% сматра да ученици показују већи степен интересовања ако се наставни садржаји обрађују или утврђују у сарадњи са музејима). Наставници се слажу да је оваква настава аутентичнија, динамичнија, живописнија, очигледнија и изнад свега приступачнија и занимљивија ученицима (100% наставника сматра да сарадња са музејима, пре свега Музејем града, доприноси бољем усвајању програмских садржаја код ученика, а да је најбољи начин организовања посете музеју – посета целог одељења и за овакав начин се изјаснило 50% наставника), али недовољну сарадњу са музејима образлажу и тиме да им често објективни услови не дозвољавају да часове реализују у музеју (време, планови и програми рада који су најчешће такви да

се наставне јединице брзо прелазе, не остављајући простора за детаљнију анализу и повратну информацију од ученика, материјални фактори, неинформисаност и слаба корелација између програма музеја и школе).

Упоредивање усјеха ученика и трајности знања испитали смо експерименталним истраживањем. Истраживањем су били обухваћени ученици трећег и четвртог разреда (по једно одељење сваког разреда је представљало контролну, а по једно експерименталну групу). Након иницијалног и финалног теста, извршена је анализа резултата и постигнућа ученика. После статистичке обраде података, може се закључити да је разлика између две аритметичке средине (t) случајна – статистички није значајна, за 48 степени слободе и за нивое значајности 0,05 и 0,01.

Иницијални тест смо конструисали у сарадњи са учитељима одељења која су била обухваћена експерименталним истраживањем, педагогом школе и кустосом-педагогом. У нашем случају, као и код већине тестова знања, примењена је тзв. логичка валидација теста, односно, утврђивање да ли се тест слаже са захтевима наставног програма и садржаја на које се тест односи. На основу резултата ученика на иницијалном тесту знања, проверена је поузданост иницијалног теста знања. Израчунат је Пирсонов коефицијент који износи 0,98, а тест се сматра довољно поузданим ако му поузданост износи најмање 0,80. Дискриминативност смо испитивали преко утврђивања расподеле учесталости скорова теста знања с обзиром на то да ли та расподела значајно одступа од нормалне расподеле. На основу статистичке анализе (што се може видети из претходних табела), закључили смо да емпиријска расподела учесталости скорова не одступа статистички значајно од нормалне расподеле. Према томе, овај тест знања даје такву расподелу учесталости скорова која има задовољавајућу дискриминативност.

На основу анализе статистички обрађених података (Пирсонов коефицијент корелације, коваријанса, F -тест и значајност разлика средина), сматрамо да је овај тест конструисан тако да се можемо поуздати у резултате добијене његовом применом, односно да нам он може послужити као један од кључних параметара за уједначавање група. Из обрађених статистичких података се може уочити да је $s < s_{\max}$ ($0,580320852 < 0,816496581$), што значи да је слагање између појава слабо. Може се закључити да постоје статистички значајне разлике између аритметичких средина контролне и експерименталне групе. Слагање између појава је слабо, јер су ученици експерименталне групе (који су знања из ове области стицали у сарадњи са Етнографским музејем) постигли боље резултате на финалном тесту знања у односу на ученике контролне групе (који су знања из ове области стекли предавачком наставом у учионици), што значи да се постизање бољих резултата ученика из експерименталне групе може приписати деловању независне варијабле (примена радионица – рад по групама на припремљеном материјалу у Етнографском музеју). Када је реч о трајности стечених знања, показало се да су ученици експерименталне групе показали много већи степен знања и да је то

знање трајније од знања ученика контролне групе, што је закључено анализом есеј тестова које су ученици попуњавали на крају школске године, четири месеца након израде финалног теста. Упоређивањем резултата које су постигли ученици експерименталне (одељење III/2) и контролне групе (одељење III/1), могу се запазити уочљиве разлике у трајности знања. Пошто је испитивање оваквог типа, када је ученицима пружена могућност да напишу све што знају о одређеној теми, веома тешко проценити, одлучили смо се да сваку тврдњу, појам који је ученик дефинисао тачно, бодујемо са по једним поеном. На тај начин смо могли да имамо увид колико су ученици оспособљени да репродукују оно што су запамтили из ове наставне области, четири месеца након обрађеног градива, као и њихову способност разумевања одређених садржаја, хронолошко ређање и излагање. На овакав начин смо испитали и трајност знања ученика. Дескриптивном анализом података се уочава да су ученици експерименталне групе неколико месеци после обраде садржаја теме „Србија и завичај у прошлости“ у сарадњи са музејем, показали знатно боље резултате (аритметичка средина у контролној групи износи 10,64, а у експерименталној 15,27). Разлика аритметичких средина је 4,63; стандардна девијација у контролној групи износи 1,84, док у експерименталној износи 3,40, што подразумева: навођење конкретних појмова из градива, њихово разумевање и објашњење, конкретне чињенице и податке који су дати по хронолошки одређеном и тачном реду, навођење појединости, анегдота и занимљивости везаних за прошлост. Зато можемо закључити да су знања ученика експерименталне групе трајнија од знања ученика контролне групе и да је томе допринело увођење експерименталног фактора (радионица реализованих у музеју и стицање знања о прошлости на овај начин). Ученици контролне групе су податке везане за ову област износили по сећању, најчешће хронолошки несређено и неосмишљено, често мешајући појмове и њихово значење, а запажа се и висок степен неразумевања садржаја и појмова који их прате. Можемо закључити да су информације које су ученици поменули најчешће усвајане напамет, механички, веома често без повезивања, са много нејасних и неразјашњених појмова, а велики број ученика није запамтио ни основне информације, јер је процес заборављања учинио своје, а знање које је стечено у периоду када се о томе интензивно говорило није било квалитативно, већ квантитативно, само тренутно и „усиљено“, усмерено ка механичком памћењу и усвајању, без претходног разумевања и повезивања чињеница.

Из наведених података се може закључити да је t веће, па је разлика значајна за ниво 0,01. Овом статистичком анализом могуће је утврдити да ли су статистички значајне разлике између експерименталне и контролне групе. Узорци су зависни, јер посматрамо разлике након експерименталне процедуре које постоје између ученика који су на иницијалном тесту имали слично постигнуће. Резултати су очекивани и показују да постоји значајна разлика у постигнућу ученика експерименталне и ученика контролне групе. Другим речима, ефекат експерименталне процедуре је значајан.

Ученици експерименталне групе (који су знања из ове области стицали у сарадњи са музејским комплексом „Први српски устанак“ у Марићевића јарузи у Орашцу) постигли су боље резултате на финалном тесту знања у односу на ученике контролне групе (који су знања из ове области стицали предавачком наставом у учионици). Да бисмо испитали трајност стечених знања, ученицима четвртог разреда смо на крају школске године, у јуну месецу, дали есеј тест.

Када је реч о трајности стечених знања, показало се да је знање ученика из експерименталне групе трајније од знања ученика из контролне групе (на основу израчунавања разлике између аритметичких средина која износи 6,16 (контролна група 9,92, а експериментална група 16,08) и стандардне девијације (контролна 2,20, а експериментална 3,10), па се може закључити да је експериментални програм ефективнији и доприноси трајности знања ученика.

Табела 3. Резултати теста за сваку од група

		Аритметичка средина		Стандардна девијација	Стандардна грешка
Пар 1	Иницијални тест контролна група III разред	18,96	5	3,713	0,743
	Иницијални тест експериментална група III разред	18,76	5	4,323	0,865
Пар 2	Иницијални тест контролна група IV разред	15,44	5	3,652	0,730
	Иницијални тест експериментална група IV разред	15,72	5	4,088	0,818
Пар 3	Финални тест контролна група III разред	31,24	5	12,807	2,561
	Финални тест експериментална група III разред	40,36	5	9,385	1,877
Пар 4	Финални тест контролна група IV разред	13,72	5	6,804	1,361
	Финални тест експериментална група IV разред	18,92	5	5,499	1,100

$$t=1,095/-10,765, df=24, p=0,284-0,148$$

			Корелација	Sig. (Значајност)
Пар 1	Иницијални тест контролна група III разред и иницијални тест експериментална група III разред	5	0,986	,000
Пар 2	Иницијални тест контролна група IV разред и иницијални тест експериментална група IV разред	5	0,977	,000
Пар 3	Финални тест контролна група III разред и финални тест експериментална група III разред	5	0,974	,000
Пар 4	Финални тест контролна група IV разред и финални тест експериментална група IV разред	5	0,966	,000

Овом статистичком анализом могуће је утврдити да ли су статистички значајне разлике између експерименталне и контролне групе. Узорци су зависни јер посматрамо разлике након експерименталне процедуре које постоје између ученика који су на иницијалном тесту имали слично постигнуће. Резултати су очекивани и показују да постоји значајна разлика у постигнућу ученика експерименталне и ученика контролне групе. Другим речима, ефекат експерименталне процедуре је значајан (t је веће, па је разлика значајна за ниво 0,01). Из табеларног прегледа се може закључити да су ученици експерименталне групе (који су знања из ове области стицали у сарадњи са музејским комплексом „Први српски устанак“ у Марићевића јарузи у Орашцу) четвртог разреда и ученици експерименталне групе (који су знања из ове области стицали у Етнографском музеју) трећег разреда, постигли боље резултате на финалном тесту знања у односу на ученике контролне групе (који су знања из ове области стекли предавачком наставом у учионици). Када је реч о трајности стечених знања, показало се да је знање ученика из експерименталних група трајније од знања ученика из контролних група, па се на основу претходно извршене анализе резултата и статистичке обраде података може закључити да музеј има значајну улогу у процесу упознавања ученика са прошлостју и да је настава осмишљена и реализована на овакав начин ефективнија, квалитетнија и потпунија, а знања ученика трајнија и применљивија.

9. ЗАКЉУЧАК

Музеј има вишеструку улогу и значај у настави, а посебно дидактичко-методички који се односи и на саму наставу природе и друштва и позна-

вања друштва. Ова настава ће достићи много виши ниво ако се реализује у сарадњи са музејем и стручњацима, кустосима који у њима раде, уз примену музејских експоната и музејске документације. Наше истраживање је управо показало да су ученици који су садржаје изучавали у музеју и директно учествовали у осмишљеним и организованим радионицама (пројекат „Дете и традиција“ у Етнографском музеју и радионице у музејском комплексу „Први српски устанак“) постигли бољи успех и да је њихово знање било трајније од ученика који су исте садржаје изучавали у учионици, класичном предавачком наставом. Радионице организоване у музеју су се показале као ефикасна стратегија учења, која је дала веома повољне резултате. Поред овог веома важног фактора, не треба занемарити ни чињеницу да су ученици експерименталних група, после оваквог начина рада, били додатно мотивисани за даљу сарадњу са Музејем града показавши самим тим и веће интересовање за даље и опширније проучавање садржаја који се односе на прошлост и њихово потпуније сагледавање. Сарадњом са музејским установама настава постаје занимљивија, разумљивија, очигледнија, разноврснија, а посебно треба истаћи да она и подстиче ученике на даље истраживање, буди различита интересовања и доприноси унапређењу самог квалитета наставе. То може бити и одличан подстицај на самостални рад ученика. Ученик се уводи у самосталан рад на прикупљању занимљивих предмета, упознајући њихову вредност, карактер и улогу, буди се његово интересовање за ово сакупљање, за посете и другим музејима и, уопште, развија се његова самосталност и креативност. Проучавањем улоге музеја у процесу упознавања ученика са прошлошћу долази се до битних смерница и идеја водилца које могу отворити нов приступ настави предмета Природа и друштво и Познавање друштва, обогатити наставу новим сазнањима, учинити је квалитетнијом, интересантнијом, динамичнијом, а изнад свега активном за ученике. Школа у нашем систему образовања представља једно од основних места васпитно-образовног деловања. Таква улога не одговара савременим тенденцијама образовања, а посебно ако се она повезује са учионицом и класичном предавачком наставом, где је наставник главни актер, а ученици само примаоци информација. Настава природе и друштва има своје специфичности и због тога се све више јавља потреба за излагањем из оквира школских зидова и ослањањем и на друге многобројне изворе знања. У тој потреби се може сагледати и улога музеја као специфичних установа које поседују велики васпитно-образовни потенцијал и које треба да нам помогну да се суочимо са захтевима савременог света. Резултати до којих смо дошли указују нам да музеј има значајну улогу у процесу упознавања ученика са прошлошћу. Значају добијених резултата доприноси и чињеница да је ово истраживање једно од ретких које је проучавало ову проблематику и у области образовања и етнологије уопште. Међутим, постоје и отежавајући фактори који се не могу занемарити при планирању реализације часова у сарадњи са музејима. То су најчешће: време, удаљеност музеја, материјални тро-

шкови, недовољна сарадња и интересовање стручних лица која раде у музеју за овакве активности, а и самих учитеља, слаба корелација и други фактори. Ипак, ако сагледамо позитивне стране овако организоване наставе, отежавајући фактори се стављају у други план, а приоритет је у квалитету наставе. Употреба музеја, као алтернативног облика образовања, значи померање тежишта рада музеја: од интерног ка екстерном деловању, од информативности ка комуникативности и партиципативности, од рецептивности ка активном ставу. Због свега наведеног, сагледавање *улоге музеја у процесу упознавања ученика са прошлошћу* је проблематика која може бити подстицај за будућа истраживања која ће се спроводити у овој области и дати нове смернице у потрази за ефикаснијим стратегијама учења.

ЛИТЕРАТУРА

Банђур – Лазаревић (2001): Вељко Банђур, Живољуб Лазаревић, *Методика наставе природе и друштва*, Београд, Учитељски факултет у Јагодинама и Београду.

Вилотијевић (1999): Младен Вилотијевић, *Дигатика 1, 2 и 3*, Учитељски факултет Београд, Научна књига.

Грифин – Симингтон (1997): J. Griffin, D. Symington, Moving from Task-Oriented to Learning-Oriented Strategies on School Excursions to Museums, *Science Education*, No. 81 (6), 763–779.

Закон о основној школи (2002): План и програм образовно-васпитног рада од I до IV разреда основне школе, Београд, Нова школа.

Жнидар (1972): Владимир Жнидар, Задаци и облици сарадње музеја и школе, *Музеологија*, 15, Загреб, 1–135.

Коцић (1981): Љубомир Коцић, *Педагошки експерименти, карактеристике и могућности*, Београд, Просвета.

Кнежевић (1995): Љиљана Кнежевић, *Теоријске основе методике наставе природе и друштва*, Београд, Учитељски факултет.

Кошчевић (1977): Живко Кошчевић, Музеј у прошлости и садашњости, *Музеологија*, бр. 2, 1–74.

Милутиновић (2003): Јована Милутиновић, *Хуманистички приступи васпитно-образовној улози музеја*, Нови Сад, Савез педагошких друштава Војводине – Нови Сад, Виша школа за образовање васпитача – Вршац.

Хан (1952): Варена Хан, Рад музеја са дјецом, *Музеји*, Загреб, бр.7, 26–29.

Шкиљан (1980): Маја Шкиљан, *Музеји и школе – комплементарне дјелатности, Одјелна и образовна дјелатност музеја*, Загреб, Хрватски школски музеј, стр. 32–35.

Miško R. Jovanović

Ministry of Education of Republic of Serbia

Supplementary Teaching in Serbian – Switzerland, Zurich

ROLE OF MUSEUM IN STUDENTS' LEARNING ABOUT THE PAST

Summary: Teaching social sciences in lower primary grades through topics related to the past has been underused. Cooperation between museums and schools is rather traditional, sporadic, often not linked to thematic fields in the curriculum. The paper has studied the role of museum in primary students' learning about the past. The aim of the research has been to study the possibilities and effects of introducing visits to museums into the social sciences teaching. It has been concluded that students who studied the content of social science subjects in the museums achieved better learning results and longer retention of subject matter than students who studied in the classroom in traditional lessons.

Key words: museum, the past, didactical-methodological approach, cooperation between museum and school.